

УДК 236.9

РОЛЬ І МІСЦЕ П'ЄС СВЯТИТЕЛЯ ДИМИТРІЯ РОСТОВСЬКОГО (ТУПТАЛА) І ЙОГО ТВОРУ «РІЗДВЯНА ДРАМА» У РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКОВНОЇ ДРАМАТУРГІЇ XVII–XVIII СТОЛІТЬ

A ROLE AND A POSITION OF SAINT DIMITRY ROSTOV (TUPTALO) PLAYS AND HIS DRAMATIC PIECE «CHRISTMAS DRAMA» IN A DEVELOPMENT OF UKRAINIAN CHURCH DRAMATURGY OF XVII – XVIII OF CENTURIES

Грех В. І.,

кандидат наук із богослів'я, кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедри богослів'я та філософії, Львівська православна богословська академія (Львів, Україна), e-mail: V.Hrehk@i.ua

Hrehk V. I.,

candidate of theological sciences, candidate of geographical sciences, Lviv Orthodox theological academy (Lviv, Ukraine), e-mail: V.Hrehk@i.ua

Висвітлюється розвиток української церковної драматургії від її зародження до першої половини XVIII століття і показано значний вплив на неї драматургічної творчості митрополита Димитрія Ростовського. Центральне місце у статті відведено вертепам – самобутнім театралізованим дійствам, що є окрасою українських Різдвяних свят та водночас засобом духовного виховання молоді. Пояснено роль ключових елементів української церковної драми.

Ключові слова: драма, вертеп, Різдво Христове, п'єса, шкільна драма, Різдвяна драма, театр, вистава, святий Димитрій Ростовський, драматичні твори, сюжет.

The article highlights the development of Ukrainian church dramaturgy from its origination till the first half the XVIII century and shows dramaturgic work of metropolitan Dimitry Rostov considerable influence on dramaturgy. A central place in the article is taken to Vertep (the Nativity play) – indigenous theatricalizing performance that is an adornment of the Ukrainian Christmas times and at the same time young people spiritual education mean. There has been explained a role of key elements of Ukrainian church drama.

Keywords: drama, Nativity play, the nativity of Christ, play, school drama, Christmas drama, theatre, performance, saint Dimitry Rostov, dramatics, plot.

Літературні твори прийнято поділяти за родами, і в основі цього поділу лежить спосіб художнього відображення об'єктивної дійсності, залежно від змісту відображеного. «На суттєву ознаку драматичного роду вказує сам термін «драма», що походить від грецького drama (дія, дійство). Спираючись на це первісне значення терміна і враховуючи багатовіковий досвід розвитку драми, можемо сказати, що визначальною особливістю драматичного роду є відображення життя як безпосередньої дії, художнє відтворення безпосередньо діючої людини. При цьому дія виступає як така, що відбувається зараз, у теперішньому часі» [21, с. 5]. Розглядаючи цю тему, не можемо не згадати і про вертеп, який в українській культурі зайняв гідне і плідне місце. Іван Огієнко писав: «Не можу не згадати нашого вертепу, що появився на Україні ще з XVI–го віку, прибрав собі дуже гарних форм, зробився живою ходячою сатирою, і широко не дійшов до нашого часу тільки через те, що уряд вживав проти його всяких засобів» [20, с. 4]. Вертепи

– яскраві, самобутні театралізовані дійства – є окрасою Різдвяних свят. Вертеп є справжньою виставою, у якій беруть участь біблійні персонажі: цар Ірод, воїни, Ангел, Смерть та інші. В основу вертепу покладено історичну подію народження Ісуса Христа. Великим успіхом і популярністю в усьому світі користується ляльковий театр–вертеп (шопка), у якому застосовують веселі розповіді. Усім це подобається і кожний чекає, щоб зустрітися із цим незбагненим і таємничим дійством.

У наш час зустрічаємо велику кількість вертепів, що відрізняються величиною, кількістю дійових осіб, але найголовнішим вертепом і далі залишається «Різдвяна драма», «Ростовське дійство» чи «Комедія на Різдво Христове» святителя Димитрія, митрополита Ростовського. «Різдвяна драма» дійшла до нас повністю. У свій час вона була добре відома, зробила помітний вплив на зміст українського вертепу [8].

Дуже багато прекрасного написано про Різдвяні свята, але дуже приємно, що з Різдвяними святами поєднується слово вертеп, адже без вертепу не уявляємо собі святого Різдва: «Різдвяні свята мають свою споконвічну традицію. Вони супроводжуються величальними церковними відправами, колядками й вертепами, щедрівками, віншуваннями, якими возвеличують народження Сина Божого і Діву Марію – Пренепорочну і Благодатну» [12, с. 5].

Різдвяні Українські свята неможливо відбувати без вертепу, надзвичайно популярного обрядового дійства, у нашій глибоко віруючій країні. Навіть у часи войовничого атеїзму, коли були гоніння на Церкву та переслідували віруючих християн, вертепи потайки ставили у кожному селі, а на початку дев'яностих років минулого століття це прекрасне релігійне дійство сміливо вийшло на вулиці і площі великих міст.

Тарас Лехман вказує, що вертеп зародився в Україні ще в XVII столітті (ще одна дата про появу вертепу в Україні) у духовних навчальних закладах, проте найбільшої популярності отримав лише в XIX столітті як мандрівний ляльковий театр, який представляв свої виступи на ярмарках, площах міст, сільських майданах, церковних подвір'ях, а також часто виступав по хатах, приміщеннях під час різдвяно–новорічних святкових днів. Спочатку творцями й виконавцями цих створених вертепних драм були бурсаки та мандрівні дяки, а згодом і мандрівні артистичні групи. Оскільки в духовних навчальних закладах вчилися тільки хлопці, першими акторами були парубки та чоловіки, до яких пізніше долучилися також дівчата та жінки [17].

Різдвяна шкільна драма, яка має давнє коріння в українській обрядовості, тісно пов'язана з національним ляльковим театром – вертепом. Час, у який він виник, ще й досі точно не з'ясовано, адже не розшукано текстів вертепних драм. Відомо, що студенти–мандрівники ходили під час Різдвяних свят із вертепом селами й хуторами, відвідували панські садиби й козацькі оселі, заробляючи собі на хліб. Для розігрування вертепної дії служила

велика дерев'яна скриня, поділена на два (інколи три) поверхи. У сценічній підлозі обох ярусів прорізувалися щілини, крізь які один чи два актори водили ляльок, закріплених на дротах. Таку конструкцію скрині влаштували не випадково, а для того, щоб вона сприяла відтворенню особливості сюжету, що розгортався на основі двох сюжетних ліній – релігійної та народної. На верхньому ярусі чи поверсі, що носив назву «небесний», розігрувалася християнська драма-містерія про народження Христа Дівою Марією, а також співалися янгольські хори, канти, колядки. На нижньому ярусі, «земному», стояв трон царя Ірода, діяли Смерть, Чорт та інші персонажі. У другій, інтермедійній дії розігрувалися комічні сценки та діалоги з українського життя, виконувалися народні пісні й танці, грали «троїсті музики». Наприкінці з'являвся головний герой – народний захисник, сміливий Запорожець. Цю ляльку виготовляли вищою за всі інші й одягали в яскравий український костюм. Далі запорожець усіх перемагав, а перемігши – співав рішучу епічну пісню «Та не буде лучче, та не буде краще, як у нас та на Україні». Поляки танцювали краков'як, російський солдат, «москаль», – камаринську, українці Дід і Баба співали «Ой під вишнею, під черешнею» і танцювали запальний козачок. У такий спосіб музика емоційно підсилювала національну своєрідність. На Галичині, Буковині й Закарпатті внаслідок виступів та удосконалень, набув популярності так званий живий вертеп, у якому замість ляльок грали люди-актори. Загалом вертепна драма стала улюбленим видовищем широкої верстви населення, предтечею демократичного високофахового театру. Початки та фундаменти драматичного театру зародилися в гетьманській столиці Глухові. Тут діяла акторська труппа гетьмана Лівобережної України Кирила Розумовського, що ставили достойні вистави, з яких першою була вистава в гетьманському палаці, а саме – комічна опера «Ізюмський ярмарок», поставлена французькою мовою (1751 р.). А далі на сцені ставилися комедії Мольєра, а також опери, зокрема італійських авторів. Отже, це була перша спроба створення придворного театру. У м. Дубно на Волині, наприкінці XVI – XVII ст. уперше було зведено великий міський театр, у якому виступала польська труппа. Аматорські театри існували в палацах українських, польських, російських магнатів, у Львівській греко-католицькій духовній семінарії. Таким чином, український театр козацько-гетьманської доби, що синтезував поетичне слово, акторську гру, декоративний живопис, музику і танець, став яскравим утіленням стилю бароко. Українські діячі, зокрема вихованці Києво-Могилянської академії, сприяли поширенню вітчизняних мистецьких традицій не тільки в Україні, а й за межами батьківщини [14].

«Починаючи із середини XVI століття поступово ставали популярними так звані шкільні театри (живі вертепи). Християнські драми ставились учнями київських Братської та Лаврської шкіл (XVI – XVII століття). Важливими

осередками розвитку релігійної драми у цей час вважалася також Львівська братська школа та Острозька академія.

Головним центром творення, виконання і розповсюдження цих основних форм театрального життя XVII–XVIII століть була Києво-Могилянська академія. Її професори були авторами драматичних творів, теоретиками театру, а студенти-бурсаки – акторами й основними носіями цього мистецтва. З особливим запалом виконувалися театральні п'єси під час традиційних «рекреацій» – травневих днів відпочинку, коли учнівська група під опікою педагогів і наставників відправлялася на околицю Києва: «Все грало, вирувало, тішилося і м'ячем, і кеглями, і пристойними гімнами, а студенти старших відділів створювали оркестри, а часом при денному світлі випадково розігрували якусь комедійну драму.

Цікаві сторінки середньовічного церковного театру пов'язані з ім'ям святителя Димитрія Ростовського (Туптало) – українського та російського церковного діяча, вченого, письменника і проповідника, богослова, святого Православної церкви, митрополита Ростовського і Ярославського. Майбутній святитель народився в 1651 р. у містечку Макарів на Київщині. Був місіонером – проповідував у монастирях України, писав богословські праці [6].

У перший рік перебування на Ростовській кафедрі, для учнів школи майбутніх священнослужителів Димитрій Ростовський написав «Різдвяну драму», поставлену 24 грудня 1704 р.; драма й дотепер виконується на сцені [5]. Інша п'єса – до свята Успіння Богородиці – «Успенська драма» – була написана, на думку дослідників, в Україні наприкінці XVII століття для виконання ченцями і переписувачами монастирів [4]. Святитель, ймовірно, писав і інші п'єси, але тексти до нас не дійшли.

Святитель організував святкові дійства за участю учнів духовних шкіл у дні великих церковних свят. Інтерес Димитрія Ростовського до театру був викликаний і чисто практичними цілями: прищеплюючи смак і інтерес до спектаклів, митрополит здійснював морально-виховну діяльність. Своїм опонентам, що наголошували на негативному ставленні древньої Церкви до театру та лицедійства, він заперечував, що важливим є зміст вистави, і що у Візантії відбувались вистави морально-виховного змісту (зокрема при імператорі Константині Багрянородному) [2].

Певну роль у п'єсі відіграє мова персонажів: діалоги (від гр. dialogos – розмова) – розмова між двома або кількома особами; монологи (від гр. monos – один і logos – слово) – промова окремої особи, здебільшого незалежно від реплік інших осіб. «Саме тому, що пряма мова – діалоги і монологи – є найважливішим засобом самовиявлення персонажів (отже, й виявом певної дії), вона й складає текстову основу драми» [21, с. 5]. Отже, через діалоги й монологи як основні форми драматургічної мови відображаються явища життя, де найбільше виразно і гостро

розкриваються суспільні протиріччя, гострі відстоювання ідей, інтересів, людські характери і певні пристрасті.

Велику роль у драматичному творі відіграє слово, яке виступає засобом індивідуалізації героїв та вираження їх дій; слово у п'єсі: «... розкривається лише в контексті драматичної дії...» [22, с. 14]. Через те важливу роль відіграють у виставі правильні рухи, міміка, жести акторів, мізансцени, адже вони допомагають розкрити підтекст драматичного слова.

У п'єсі душою є конфлікт, що не лише відіграє важливу роль у розвитку дії, а й у розкритті його ідейного змісту. Дія драми завжди починається із драматичної ситуації, багатой на колізії, яка містить передумови дії, порушення гармонійного стану, життєву ситуація, яка викликає драматизм, боротьбу протилежностей. У драматичному творі дія складається із низки зовнішніх та внутрішніх зіткнень дійових осіб, що й створюють конфлікт, який розвивається. Конфлікти, що мають свої особливості, зумовлюють жанрові відмінності драматичних творів – трагедії, комедії, драми. «На основі конфлікту будується сюжет – цілеспрямована організована дія, куди входять зав'язка боротьби, її розвиток (перипетії), найвище піднесення (кульмінація) і розв'язка. Сюжет як засіб вияву композиції властивий і епічним творам, але в драмі його роль особливо значна. Сюжет у п'єсі напруженіший, більш інтригуючий, ніж в епічному творі, він характеризується стрімким розвитком подій, загостренням драматичних ситуацій [21].

У п'єсі сюжет будується на єдності драматичної дії, яка повинна мати активну, гостру і виражальну вихідну ситуацію, багату на колізії, які б безупинно, цілеспрямовано рухали її, не ділячись на побічні інтриги та не перетинаючись з іншими сюжетними лініями, як в епосі.

Людське життя у п'єсі показується у якийсь зламний момент, який дає можливість глибше розкрити внутрішній світ людини через дії, вчинки, мову. Драматичні характери, на відміну від повісті чи роману, більш визначені і закінчені, у них легко виділяється провідна риса. Драматичні твори є основою театрального мистецтва, що володіють властивим їм способом відображення дійсності, який відтворює життя на сцені. Орієнтуючи драматичні твори на театр, дехто з мистецтвознавців вважає, що вони цьому саме і призначені, забуваючи, що це, звичайно, спрощення. Хоча, інколи, не будучи освоєна театром п'єса не перестає бути п'єсою. Багато відомих п'єс призначені тільки для читання і не розраховані на сценічне втілення. Святитель Димитрій Ростовський писав свої талановиті церковні драматичні твори, не розраховуючи на те, що вони всі будуть втілені на сцені. Читання п'єс митрополита Димитрія, звісно, є дуже важливим, проте нашим завданням є те, щоб кожна його збережена п'єса була втілена на сцені, адже розкриваючи специфіку драматичних творів, у тому числі й церковних п'єс, ми повинні розуміти специфіку драматичних творів, що вони

зумовлені прямою залежністю від театру, який є зародженням і розвитком драматичного роду.

Дуже важливо знати, що драматургія з театром були зв'язані ще за часів Арістотеля, коли грецькі трагедії і комедії писалися виключно для глядачів. Були й часи, коли ці зв'язки переривалися, але в основному вони здебільшого посилювалися. Надзвичайно тісно з театром були пов'язані визначні драматурги В. Шекспір, Й.–В. Гете, І. Котляревський, І. Карпенко–Карий, М. Кропивницький та інші.

На Україні готові початки українського театру не зародилися на місцевому ґрунті, а прийшли із Західної Європи. Усюди в Західній Європі основою драматичної поезії стали два елементи: церковно–обрядовий та народно–бутовий. Ще перед християнськими часами в переліку народних обрядів України були вже чималі завдатки розвитку драматичного елементу України. Купала тільки в ХІХ столітті був відображений у кількох оперетках, на відміну від грецького театру та драми, коліскою яких стали свята на честь Діоніса, що уособлював творчу й життєдайну силу природи [3]. Слабкі завдатки драматичного елементу, такі як вмивання ніг, що відбувається у Великий Четвер, що зберігся аж до теперішнього часу, знаходимо в богослужінні, яке прийшло на Україну з Візантії. Цей драматичний елемент полягає в тому, що в ньому докладно передається євангельське оповідання. Дійовими особами тут виступають архієрей, що є прообразом Ісуса Христа, дванадцять священників, наче дванадцять апостолів, і протодиякон, який читає Священне Євангеліє і являє собою неначе хор містерії. Протодиякон читає тільки ті місця Священного Євангелія, у яких розповідається подія, слова Спасителя виголошує архієрей, а слова апостола Петра – один зі священників. Перед початком обряду сідають, архієрей посередині, священники по шість із обох боків на окремо прилагодженім примості. Цей обряд носить риси зразка найдавнішої форми літургійної драми, котра буквально відтворювала Євангельський текст та була подібна до найдавніших західних служб (officia), що ввійшли до складу драми Христових страждань. V – VI століття вказують нам на те, що в Західній Церкві вже існували процесії в пам'ять входу Ісуса Христа в Єрусалим, причому Ісуса Христа уособлював один зі священників, що сидів на ослі, а також багато інших різдвяних та великодніх містерій, що потім переросли у світський театр, а згодом і в шкільну драму [3].

«На Різдво Христа ставили серед церкви ясла, оточені рисованими малюнками, статуетками або рухомими ляльками, які уособлювали Божу Матір, пастухів, осла й бика. У день вбивства немовлят з'являвся Ірод, що видавав свій жорстокий наказ, і чулися скарги нещасливих матерів і т.д. Із таких драматичних обрядів у часі богослужіння в Західній Церкві й повстала духовна драма, звана грецькою містерією. З образів у Страсний тиждень і на Великдень постали великодні вистави, що охоплювали терпіння Христа, його воскресіння та появу перед апостолами, а з образів на Різдво

Христа постали різдвяні вистави, що охоплювали народження Христа, поклін магів і втечу до Єгипту» [3, с. 156].

Містерії різдвяні і великодні були основними групами, а навколо них знаходили місце, поширення і певний розвиток і нові групи. Пізніше містерії перейшли до світського театру і святитель Димитрій Ростовський до тонкощів знав про весь період зародження світського театру, а найбільше українського. На театр митрополит покладав великі надії, як такі, що з літературних жанрів найбільше перспективні у вихованні в людини високих моральних якостей, а особливо християнської моралі та духовності.

Підсумовуючи знання про театр, ще раз звернімося до шкільної драми та її характеру, як такої, на яку велику увагу звертав великий святитель Димитрій: «Українська шкільна драма дуже радо послуговується уособленнями на зразок мораліте. Щоб зібрана на виставі публіка могла зрозуміти такі уособлення, з'являлися алегоричні постаті на сцені просто з вивісками або визначалися зовнішніми типовими прикметами, наприклад чеснота характеризувалася як гарна дівчина, вада виступала як стара жінка й т.д.; такій самій цілі служив пролог на початку й епілог на кінці драми» [3, с. 164].

Димитрій Ростовський дуже скрупульозно підходив до написання своїх п'єс, у них він врахував усі вимоги шкільної драматургії. Мораліте – французька назва, що характеризує алегоричні духовні драми через свій моралізаторський характер, що в діях видуманих осіб алегорично уособлювали чесноти: віру, надію, любов, милосердя тощо або гріхи: гордість, заздрість, скупість та інше.

Міраклії – містерії чудес, п'єси, поставлені для прославлення найбільш шанованих серед народу святих, у католицькому світі. Михайло Возняк описав у своїй книзі дві Різдвяні драми: відому вже нам невмирущу Різдвяну драму святителя Димитрія, митрополита Ростовського та однойменний твір Довгалевського Митрофана, що вийшла у світ 25 грудня 1736 року. Драма Довгалевського складається тільки з одного акту із чотирма сценами, з прологом та епілогом, а також інтерлюдіями по кожній сцені.

З театром і з п'єсою були тісно пов'язані церковні установи і церковні діячі. Гарним прикладом є Києво–Могилянська академія. «Час від часу в стінах Могилянської академії проходили драматичні вистави релігійного та частково, навіть, політичного характеру. Так, наприклад, архієпископ Лазар Баранович, як вихованець цього періоду, в одному зі своїх листів згадував, що він «колись в трагедії грав роль Йосифа». У 1680–х рр. зберігалася давня традиція постановки містерій, про що свідчить у своєму щоденнику шотландець П. Гордон (1685 р.). Зокрема, у Велику п'ятницю в Братському монастирі відбувалася шкільна вистава (schul-actus)» [9, с. 47].

Драма як літературний рід посідає найважливіше місце в системі мистецтва. Драма,

внаслідок своєї специфіки, дає можливість відображати в рамках короткого часу багатогранні, важливі життєві процеси. Нові дослідження літературознавців дають можливість підкреслити те, що вона поєднує в собі особливості словесного і сценічного мистецтва, і саме театр володіє умовами для виявлення всіх можливостей драми, її істинної природи, внутрішніх закономірностей. Такий тісний зв'язок драматургії і театру створює її специфіку композиції драматичного твору. «Театр не тільки надає особливої форми змістові драми, а й виробляє самостійний естетичний зміст» [22, с. 17]. Театральна сцена обмежена в часі і просторі, через що обсяг драматичного твору є невеликий: розрахований на дві – три години сценічного відтворення. Дійових осіб задіяних у театральній виставі є небагато. Життєві події, що тривати могли б місяці і роки, обмежуються десятьма хвилинами, а також обмежується місце дії [21].

На сцені театру вдало поставлений драматичний твір отримує нову властивість – він стає сценічним. Вплив драматичного твору на глядача значно посилюється, оскільки життя показується не тільки засобами словесного відображення, а й при допомозі гри акторів, художнього оформлення вистави, музики, світлових і шумових ефектів. Драматична література, у тому числі й релігійна, найперше з'явилася в Україні в XVII столітті, де досягла великого успіху, і такою залишалася безперервно і в XVIII, і в XIX столітті [20]. Цей період дав нам славні прізвища українських драматургів (таблиця 1).

Драматична література нашого народу завжди була вагомою віхою у скарбниці української літератури. Велику славу їй здобули твори Івана Котляревського, Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка, Михайла Старицького, Марка Кропивницького, Івана Карпенка–Карого, Бориса Грінченка, Володимира Самійленка і багатьох інших [10; 11; 15; 16; 19; 23; 24; 25]. «І не дивлячись на всякі заборони і погроми, театр український придбав собі почесне місце серед театрів Європи, маючи такі славні прізвища, як от Кропивницький, Саксаганський, Карпенко–Карий, Садовський, Заньковецька» [20, с. 120].

Акторами ставали і студенти духовних семінарій, що володіли відомостями про святителя Димитрія митрополита Ростовського, які, вивчаючи богословські предмети і засвоївши відмінно релігійні знання, ставали видатними сценічними виконавцями. Одним із таких талановитих акторів, режисерів, педагогів, видатних діячів театральної культури був засновник і довголітній керівник українського драматичного театру імені Марії Заньковецької Борис Васильович Романицький [7; 13].

Багато церковних п'єс написано і письменниками–драматургами інших народів, зокрема відома австрійська письменниця Лене Майєр–Скуманц написала прекрасну книгу: «Вишлеєвська зоря», у якій подано історію, віршики, а головне – театральні сценки на Різдво [18].

Таблиця 1

Драматична література в Україні XVII – XIX століть

п/п	Прізвище драматурга	Назва драматичного твору	Дата написання, рік, століття
1	Феофан Прокопович	Трагікомедія «Володимир»	1705
2	Лаврін Горка	«Іосиф Патріарх»	1708
3	Димитрій Ростовський	«Успенська драма», «Грішник, що кається», «Ростовське дійство» та ін.	
4	Семен Полоцький	Комедії «Про Навуходносора» та «Про блудного сина»	1744
5	Мануїл Козачинський	«Благоутробіє Марка Аврелія», трагедія «Про смерть останнього царя сербського Уроша»	1733
6	Митрофан Довгалевський, учитель піітики в Академії	«Образ страстей світу цього»	1739
7	Інокентій Мигалевич	«Комічне дійство на Різдво Христове», «Владотворний образ людинолюбства Божого»	1736
8	Варлаам Лашевський	«Стефанотокос»	1737
9	Георгій Кониський	«Трагікомедія про треті світу цього»	1742
10	Георгій Щербацький	«Воскресіння мертвих»	1742
11	Феофан Трофимович	«Фотій»	1746
12	Ісаак Хмарний	«Милість Божа, що Україну від важких образ лядських визволила»	1749
13	Іван Некрашевич	«Про Єзекиїля»	1728
14	Феофіл Несин	Написав багато діалогів	1728
15	Сильвестр Ляскоронський	«Давид і Соломон»	XVIII століття
16	Мануїл Базилевич		1754
17	Багато інших, що не хотіли ставити на драмах свого прізвища		

У сучасній філологічній науці, останнім часом, усе більше прибігаємо до джерел української мови, української літератури, у тому числі і до драматургії, а також і до церковної драматургії, зокрема до церковних п'єс святиителя Димитрія (Данила Туптала). «Український театр здійснив значний вплив на розвиток української літературної мови, особливо мови української драматургії кінця XIX – початку XX століття. Саме завдяки театру драматичні твори, порівняно з творами інших жанрів, мали значно більші можливості впливу на народні маси» [26, с. 8]. Таку тенденцію посилено розвивав великий митрополит, розуміючи значення і всесторонній горизонт церковної драми, яка здатна була так благодатно впливати на душу людини, особливо віруючої.

Висновки. В основі поділу літературних творів за родами лежить спосіб художнього відображення об'єктивної дійсності, залежно від змісту відображеного. Сам термін «драма», що походить від грецького *drama* (дія, дійство), вказує на суттєву ознаку драматичного роду. Визначальною особливістю драматичного роду є відображення життя як безпосередньої дії, художнє відтворення безпосередньо діючої людини.

Вертеп, який в українській культурі зайняв гідне і плідне місце, є справжньою виставою, у якій беруть участь біблійні персонажі. В основу вертепу покладено історичну подію народження Ісуса Христа. Великим успіхом і популярністю в усьому світі користується ляльковий театр–вертеп (шопка). Дуже багато прекрасного написано про Різдвяні свята, але дуже приємно, що з Різдвяними святами поєднується слово вертеп, адже без вертепу не уявляємо собі святого Різдва.

В українській обрядовості Різдвяна шкільна драма має давнє коріння і тісно пов'язана з національним ляльковим театром – вертепом. Час у який він виник, ще й досі точно не з'ясовано, адже не розшукано текстів вертепних драм. Студенти–мандрівники під час Різдвяних свят ходили із вертепом селами й хуторами, відвідували панські садиби й козацькі оселі, заробляючи собі на хліб.

З середини XVI століття ставали популярними шкільні театри (живі вертепи), де учні київських Братської та Лаврської шкіл ставили Християнські драми. Важливими осередками розвитку релігійної драми у цей час вважалася також Львівська братська школа та Острозька академія, а головним центром творення, виконання і розповсюдження

цих основних форм театрального життя XVII – XVIII століть була Києво–Могилянська академія.

Багато цікавих сторінок середньовічного церковного театру пов'язані з ім'ям святителя Димитрія Ростовського (Туптала) – українського та російського церковного діяча, вченого, письменника і проповідника, богослова, святого Православної церкви, митрополита Ростовського і Ярославського. У статті дана коротка характеристика біографії святителя і його святительська і творча діяльність.

Значну увагу в статті присвячено релігійним драматичним творам святителя Димитрія (Данила Туптала), і їхній ролі у розвитку українського театрального мистецтва та їхньому впливу на виховання і формування християнської моралі віруючих.

Драма як літературний рід посідає надзвичайно важливе місце в системі мистецтв, що, внаслідок своєї специфіки, дає можливість відображати в рамках короткого часу багатогранні, важливі життєві процеси. Драма виконує об'єднання словесного і сценічного мистецтва, і саме театр володіє умовами для виявлення всіх можливостей драми, її істинної природи, внутрішніх закономірностей, де спостерігаємо тісний зв'язок драматургії і театру, який створює й специфіку композиції драматичного твору.

Стаття повідомляє, що вдало поставлений драматичний твір на сцені театру отримує нову властивість – він стає сценічним, і його вплив на глядача значно посилюється, оскільки життя показується не тільки засобами словесного відображення, а й при допомозі гри акторів, художнього оформлення вистави, музики, світлових і шумових ефектів. У дослідженні подана характеристика появи драматичної літератури в Україні, у тому числі й релігійної, здебільшого у XVII – XVIII століттях. Дано коротку характеристику цього періоду, який дав нам славетні прізвища українських драматургів.

Список використаних джерел

1. 'Біблія. Книги Священного Писання Старого та Нового Завіту', 2004, *Переклад Патріарха Філарета (Денисенка)*, Київ: Видавництво *Київської Патріархії*, 1415 с.
2. 'Віртуальна мультимедійна виставка. Театр', *Бібліотека ВДПУ*. [online] Доступно: library.vspu.edu.ua/vistavki/teatr/teatr.html (Дата звернення 23.11.2018).
3. Возняк, Михайло, 1924. 'Історія української літератури', Т.ІІІ. Віки XVI – XVIII. Друга частина (з 54 ілюстраціями), Львів: *Накладом товариства «Просвіта». З друкарні наук. Товариства ім. Шевченка*, 562 с.
4. Грех, Володимир, митр. прот., 2015. 'Церковний драматичний спадок святителя, митрополита Димитрія Ростовського', *Християнська сакральна традиція: Віра, духовність, мистецтво: збірник матеріалів IX міжнародної конференції*, Львів: *ЛПБА УПЦ КП*, с.56–62.
5. Димитрій, Ростовський, митрополит, 1989. 'Рождественская драма или Ростовское действо', *В двух действиях, с прологом и эпилогом. Музыкально-сценическая реконструкция Евсения Левашева*, М: *Советский композитор*, 280 с.
6. 'Житіє святителя Димитрія, митрополита Ростовського, чудотворця', 2008, *Житія святих (Вибрані) українською мовою викладені за повчанням Четьїв–Міней св. Димитрія Ростовського*, Т.5 Вересень–жовтень. Переклад українською

мовою Патріарха Філарета (Денисенка). Видавничий відділ Української Православної Церкви Київського Патріархату, К., с.240–272.

7. Завадка, БВ., 1978. 'Борис Романицький', Київ: *«Мистецтво»*, 144 с.
8. Лларіон, (Іван Огієнко), митрополит, 2002. 'Святий Димитрій Туптало', *Православний вісник*, К.: *Видавництво Української Православної Церкви Київського Патріархату*, №9–10, с.29–36.
9. Клос, Віталій, прот., 2015. 'Початкова історія Київської православної богословської академії імені Петра Могили (1615–1700)', *Православний вісник*, К.: *Видавництво Української Православної Церкви Київського Патріархату*, №9, с.44–49.
10. Котляревський, П., 1976. 'Вибрані твори', К.: *Видавництво художньої літератури «Дніпро»*, 280 с.
11. Кропивницький, Марко, 1967. 'Вибрані твори', К.: *Видавництво художньої літератури «Дніпро»*, 512 с.
12. Круковська, Володимира, 2003. 'Святкуймо Різдво', Львів: *Свросвіт*, 48 с.: іл.
13. Кулик, ОО., 1989. 'Львівський театр імені М. К. Заньковецької', Київ: *«Мистецтво»*, 166 с.: іл.
14. 'Культура – Освіта'. UAgu.osvita.ua > Высшее образование > Рефераты > Культура (Дата звернення 23.11.2018).
15. Леся, Українка, 1952. 'Твори в п'яти томах. Т.ІІІ. Драматичні твори. Прозові твори', К.: *Державне видавництво художньої літератури*, 804 с.
16. Леся, Українка, 1967. 'Зібрання творів у дванадцяти томах'. Т.3–6. Драматичні твори', К.: *Видавництво «Наукова думка»*, 468 с.
17. Лехман, Тарас, 2016. 'Вертеп – символ Різдвяних свят', *Духовність*, №12 (48), с.2.
18. Майєр–Скуманц, Лене, 2005. 'Вифлємська зоря. Історія, театральні сценки та віршики на Різдво', *Пер. з нім. Н. Лозинської*, Львів: *Місіонер*, 248 с.
19. 'Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові [Текст]: Випуск 9', 2010, *Відповідальний за випуск Петро Зозуляк*, Львів: *Ініціатива*, 456 с.: іл.
20. Огієнко, Іван, 1918. 'Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу', К.: *Видавництво Книгарні С. Череповського*, 272 с.
21. Падалка, НІ., Цимбалюк, ВІ., 1984. 'Вивчення драматичних творів', *Посібник для вчителів*, К.: *Рад. шк.*, 160 с.
22. Сахновський–Панкеев, ВО., 1982. 'Драма і театр', К.: *Мистецтво*, 132 с.
23. Старицький, Михайло, 1959. 'Вибрані твори', К.: *Державне видавництво художньої літератури*, 684 с.
24. Тобілевич, ІК. (І. Карпенко–Карий), 1960. 'Твори. Том 1', К.: *Державне видавництво художньої літератури*, 482 с.
25. Шевченко, Тарас Григорович, 1966. 'Кобзар. Твори в двох томах. Том перший', К.: *Видавництво художньої літератури «Дніпро»*, 700 с.
26. Януш, ЯВ., 2011. 'Мова української класичної драматургії', Львів: *Видавництво при Львівському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа»*, 148 с.

References

1. 'Biblija. Knygy Svjashhennogo Pysannja Starogo ta Novogo Zavitu (Bible. Old and New Testament Scriptures)', 2004, *Pereklad Patriarha Filareta (Denysenka)*, Kyi'v: *Vydavnytvo Kyi'vs'koi' Patriarhii'*, 1415 s.
2. 'Virtual'na mul'tymedijna vystavka. Teatr (Virtual multimedia exhibition. Theater)', *Biblioteka VDPU*. [online] Dostupno: library.vspu.edu.ua/vistavki/teatr/teatr.html (Data zvernennja 23.11.2018).
3. Voznjak, Myhajlo, 1924. 'Istoriija ukrai'ns'koi' literatury (History of Ukrainian Literature)', T.III. Viky XVI – XVIII. Druga chastyina (z 54 iljustracijamy), L'viv: *Nakladom tovarystva «Prosvita». Z drukarni nauk. Tovarystva im. Shevchenka*, 562 s.
4. Greh, Volodymyr, mytr. prot., 2015. 'Cerkovnyj dramatychnyj spadok svjatytelja, mytropoljta Dymytrija Rostov's'kogo (Church dramatic heritage of the saint, Metropolitan Dimitri Rostovsky)', *Hrystyjans'ka sakral'na tradycja: Vira, duhovnist', mystectvo: zbirnyk materialiv lx mizhnarodnoi' konferencii'*, L'viv: *LPBA UPC KP*, s.56–62.
5. Dimitrij, Rostovskij, mitropolit, 1989. 'Rozhdestvenskaja drama ili Rostovskoe dejstvo (Christmas drama or Rostov action)', *V*

dvuh dejstvijah, s prologom i jepilogom. Muzykal'no-scenicheskaja rekonstrukcija Evgenija Levasheva, M: «Sovetskij kompozitor», 280 s.

6. 'Zhytije svjatytelja Dymytrija, mytropolita Rostovs'kogo, chudotvorca (The life of St. Dimitri, Metropolitan of Rostov, miracle worker)', 2008, *Zhytija svjatyh (Vybrani) ukrai'ns'koju movoju vykladeni za povchannjam Chet'i'v-Minej sv. Dymytrija Rostovs'kogo, T.5 Veresen'-zhovten'*. Pereklad ukrai'ns'koju movoju Patriarha Filareta (Denysenka). Vydavnychij viddil Ukrai'ns'koi' Pravoslavnoi' Cerkvy Kyi'vs'kogo Patriarhatu, K., s.240–272.

7. Zavadka, BV., 1978. 'Borys Romanyc'kyj (Boris Romanytsky)', Kyi'v: «Mystectvo», 144 s.

8. Ilarion, (Ivan Ogijenko), mytropolyt, 2002. 'Svjatyj Dymytrij Tuptalo (St. Demetrius Tuptalo)', *Pravoslavnyj visnyk, K.: Vydannja Ukrai'ns'koi' Pravoslavnoi' Cerkvy Kyi'vs'kogo Patriarhatu, №9–10, s.29–36.*

9. Klos, Vitalij, prot., 2015. 'Pochatkova istorija Kyi'vs'koi' pravoslavnoi' bogoslovs'koi' akademii imeni Petra Mogyly (1615–1700) (The initial history of the Kiev Orthodox Theological Academy named after Peter Mohyla (1615–1700))', *Pravoslavnyj visnyk, K.: Vydannja Ukrai'ns'koi' Pravoslavnoi' Cerkvy Kyi'vs'kogo Patriarhatu, №9, s.44–49.*

10. Kotljarevs'kyj, IP., 1976. 'Vybrani tvory (Selected Works)', K.: *Vydavnyctvo hudozhn'oi' literatury «Dnipro»*, 280 s.

11. Kropyvnyc'kyj, Marko, 1967. 'Vybrani tvory (Selected Works)', K.: *Vydavnyctvo hudozhn'oi' literatury «Dnipro»*, 512 s.

12. Krukovs'ka, Volodymyra, 2003. 'Svjatkujmo Rizdvo (Celebrate Christmas)', L'viv: *Jevrosvit*, 48 s.: il.

13. Kulyk, OO., 1989. 'L'vivs'kyj teatr imeni M. K. Zankovets'koi' (Lviv Theater named after M. K. Zankovetska)', Kyi'v: «Mystectvo», 166 s.: il.

14. 'Kul'tura – Osvita (Culture – Education)'. UAru.osvita.ua › Vysshee obrazovanie › Referaty › Kul'tura (Data zvernennja 23.11.2018).

15. Lesja, Ukrai'nka, 1952. 'Tvory v p'jaty tomah. T.III. Dramatychni tvory. Prozovi tvory (Works in five volumes. T.III. Dramatic works. Prose works)', K.: *Derzhavne vydavnyctvo hudozhn'oi' literatury*, 804 s.

16. Lesja, Ukrai'nka, 1967. 'Zibrannja tvoriv u dvanadecjaty tomah'. T.3–6. Dramatychni tvory (Collected works in twelve volumes'. T.3–6 Dramatic works)', K.: *Vydavnyctvo «Naukova dumka»*, 468 s.

17. Lehman, Taras, 2016. 'Vertep – symvol Rizdvjanyh svjat (Vertep is a symbol of Christmas holidays)', *Duhovnist'*, №12 (48), s.2.

18. Majjer-Skumanc, Ljene, 2005. 'Vyflejems'ka zorja. Istarii', teatral'ni scenky ta virshyky na Rizdvo (Bethlehem star Stories, theatrical scenes and verses for Christmas)', *Per: z nim. N. Lozyns'koi'*, L'viv: *Misioner*, 248 s.

19. 'Naukovyj visnyk Muzeju Ivana Franka u L'vovi [Tekst]: Vypusk 9 (Scientific Herald of the Museum of Ivan Franko in Lviv [Text]: Issue 9)', 2010, *Vidpovidal'nyj za vypusk Petro Zozuljak, L'viv: Inicijatyva*, 456 s.: il.

20. Ogijenko, Ivan, 1918. 'Ukrai'ns'ka kul'tura. Korotka istorija kul'turnogo zhyttja ukrai'ns'kogo narodu (Ukrainian culture. A Brief History of the Cultural Life of the Ukrainian People)', K.: *Vydavnyctvo Knygarni Je. Cherepovs'kogo*, 272 s.

21. Padalka, NI., Cymbaljuk, VI., 1984. 'Vyvchennja dramatychnyh tvoriv (Study of dramatic works)', Posibnyk dlja vchyteliv, K.: *Rad. shk.*, 160 s.

22. Sahnovs'kyj–Pankeev, VO., 1982. 'Drama i teatr (Drama and theater)', K.: *Mystectvo*, 132 s.

23. Staryc'kyj, Myhajlo, 1959. 'Vybrani tvory (Selected Works)', K.: *Derzhavne vydavnyctvo hudozhn'oi' literatury*, 684 s.

24. Tobilevych, IK. (I. Karpenko–Karyj), 1960. 'Tvory. Tom 1 (Writings. Tom 1)', K.: *Derzhavne vydavnyctvo hudozhn'oi' literatury*, 482 s.

25. Shevchenko, Taras Grygorovych, 1966. 'Kobzar. Tvory v dvoch tomah. Tom pershyj (Kobzar. Works in two volumes. Tom first)', K.: *Vydavnyctvo hudozhn'oi' literatury «Dnipro»*, 700 s.

26. Janush, JaV., 2011. 'Mova ukrai'ns'koi' klasychnoi' dramaturgiji (The language of Ukrainian classical drama)', L'viv: *Vydavnyctvo pry L'vivs'komu derzhavnomu universyteti vydavnychogo ob'jednannja «Vishha shkola»*, 148 s.

* * *